

Inleiding Developmental Coordination Disorder (DCD)

Studenten met een onhandige motoriek in het VO en MBO

Wat verstaan we onder DCD?

DCD staat voor de Engelse term Developmental Coordination Disorder en is de diagnose die gegeven wordt aan mensen die moeite hebben met het coördineren (sturen en doseren) van hun bewegingen en het aanleren van motorische vaardigheden vanaf de geboorte. Dit wordt een coördinatie ontwikkelings-stoornis genoemd.

Studenten met DCD zijn onhandige, veelal houterig bewegende personen. In de ontwikkeling leren kinderen o.a. lopen, klimmen, zichzelf aan- en uitkleden, met bestek eten en schrijven. Deze vaardigheden vereisen een zekere behendigheid (zoals de juiste bewegingssturing en dosering van kracht). Voor kinderen met DCD is het niet zo vanzelfsprekend dat zij deze vaardigheden leren en het kost hen vaak meer moeite en energie. Dit komt omdat kinderen met DCD (lichte) problemen met het bewegen hebben, zoals bijvoorbeeld een lage of wisselende spierspanning, onrust in het bewegen of problemen in het handhaven van het evenwicht. Veel studenten met DCD werken hierdoor traag of presteren onder hun niveau op school. DCD omvat een groep mensen waarbinnen ieder persoon weer andere problemen kan ervaren. Ongeveer 5 tot 10 % van de kinderen op een basisschool vertoont kenmerken van DCD en het komt 3 tot 7 keer vaker voor bij jongens dan bij meisjes.

De diagnose DCD kan door een medisch specialist (revalidatie arts) gesteld worden als er aan de volgende criteria (omschreven in de DSM-IV) wordt voldaan:

- A. Dagelijkse activiteiten, die motorische coördinatie vereisen, worden duidelijk slechter verricht dan men op grond van chronologische leeftijd en gemeten intelligentie zou mogen verwachten.
- B. De stoornis beschreven in criterium A heeft aantoonbare gevolgen voor schoolse activiteiten of activiteiten in het dagelijks leven.
- C. De problemen zijn niet toe te schrijven aan een medische aandoening (er is geen sprake van bijvoorbeeld een hersenbeschadiging of een spierziekte). Dit moet door een arts worden vastgesteld.
- D. De problemen zijn niet te verklaren vanuit een lagere intelligentie.

Wat kan er nog meer spelen ?

DCD jongeren hebben vaak bijkomende problemen Dit is helaas eerder regel dan uitzondering. Uit onderzoek is gebleken dat 30-50% van de DCD jongeren ook ADHD hebben. Gedragsproblemen en contactproblemen zoals autistisch spectrum stoornissen komen vaak voor, evenals leerproblemen b.v. NLD. Ook wordt vaak ontwikkelingsdyspraxie gezien bij DCD jongeren. Dit laatste houdt in dat ze problemen hebben met het organiseren en plannen van hun werk. Problemen met de zintuiglijke prikkelverwerking (sensorische integratie) wordt vaak gezien als een bijkomend probleemgebied.

Secundaire problemen: DCD gaat niet altijd vanzelf over zoals vaak gedacht werd. De beperkingen zijn minder goed zichtbaar en worden hierdoor niet of pas veel later onderkend. Jongeren doen dan negatieve ervaringen op. Ze krijgen veel kritiek op hun onhandigheid zowel thuis, op school als in het verenigingsleven. Daardoor kunnen er secundaire problemen ontstaan, zoals faalangst, ontwijkgedrag of opstandigheid.

Stellen van de diagnose DCD: de diagnose DCD wordt vastgesteld door de revalidatiearts. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een uitgebreid onderzoek door verschillende disciplines o.a. fysiotherapie, logopedie, ergotherapie.

DCD kan de volgende uitingsvormen hebben:

Motorische kenmerken:

- Bij navragen naar de vroege ontwikkeling blijkt vaak dat jongeren met DCD problemen hebben gehad met leren zwemmen en fietsen, balvaardigheden, knippen en schrijven. Ze hebben problemen met het aanleren van nieuwe motorische vaardigheden, zowel de grof- als de fijn motorische vaardigheden. Ook het eten met bestek en aan- en uitkleden heeft vaak problemen gegeven. Motorische mijlpalen zijn later bereikt (omrollen, zitten, kruipen, staan en lopen).
- De kwaliteit van de beweging is slecht. De bewegingen gebeuren meer vanuit schouder of romp, waardoor houterigheid ontstaat. De bewegingen verlopen niet vloeiend. Studenten met DCD zijn minder goed in staat de volgende beweging te programmeren tijdens de huidige beweging. Er zijn problemen met timing en krachtdosering. Ook zijn er problemen met evenwicht. Deze problemen zijn vermoedelijk te wijten aan het feit dat jongeren met DCD te traag zijn in de motorische correcties, waardoor ze hun evenwicht verliezen.
- Ze volharden veelal in een inadequate strategie tijdens het uitvoeren van motorische handelingen, bijv. een bal die steeds precies hetzelfde gooien / aansturen. Ze leren niet van fouten en kunnen de beweging niet voldoende aanpassen.
- Ze hebben onvoldoende vermogen om de motorische vaardigheid toe te passen en in andere situaties en bij vergelijkbare activiteiten.
- Ze hebben moeite met het goed beoordelen van hun motorische prestaties; onder- of overschatten komt voor.
- De bewegingen zijn vaak niet of te weinig geautomatiseerd. Het vraagt meestal veel oefening voordat een motorische vaardigheid geautomatiseerd is. Dit heeft gevolgen voor het tempo en voor het uitvoeren van 2 handelingen tegelijk. Niet automatiseren betekent dat je steeds moet nadenken bij wat je doet.

Bijkomende problemen die van invloed zijn op het motorisch functioneren en het handelen zijn:

- Problemen met het organiseren van handelingen.
- Problemen met het maken van een handelingsplan (welke stappen en in welke volgorde).
- Problemen met het ordenen en structureren.
- Moeite met het integreren van allerlei zintuiglijke prikkels/informatie.

De visuele waarneming en de motoriek zijn heel sterk met elkaar verbonden. Probeer maar eens een motorische taak uit te voeren met de ogen gesloten en je zult onmiddellijk ervaren dat de motoriek in belangrijke mate door de visus gestuurd wordt. De visuele informatie die via de ogen naar de hersenen gaat, moet daar correct geïnterpreteerd worden. Dat wordt visuele perceptie genoemd. Bij een deel van de jongeren met DCD treden naast de motorische ook visueel-perceptuele problemen op.

Voor sommige motorische taken worden aan de visueel-motorische integratie extra hoge eisen gesteld, bijvoorbeeld als de eigen beweging qua snelheid, richting en kracht afgestemd moet worden op een bewegend voorwerp, zoals bij het vangen van een bal. Het sluiten van de handen rond de bal moet op de milliseconde nauwkeurig op de baan van de bal afgesteld worden. Soms wordt dat omschreven als oog-handcoördinatie. Ook op dit gebied kunnen zich problemen voordoen bij jongeren met DCD.

DCD in het dagelijks leven :

De motorische stoornis moet een impact hebben op het leven, op de ontwikkeling van de jongere. Er bestaat een aantal vragenlijsten die de activiteiten van het dagelijks leven proberen te peilen. Schoolse activiteiten waarmee een jongere met DCD problemen kan hebben, zijn onder andere: de gymles, tekenen, knippen, schilderen, schrijven en het automatiseren van motorische activiteiten. Naast het invullen van deze lijsten is het van groot belang via observatie en/of via gesprekken (jongere, ouders, leerkracht) een beeld

te krijgen van de impact die de motorische stoornis op het dagelijks leven van de jongere heeft.

- Jongeren met DCD leren moeizamer en hebben hulp nodig om de efficiëntste bewegingsstrategie te vinden.
- Jongeren met DCD zijn vaak trager en hebben hierdoor problemen om tijdig hun werk af te hebben.
- Vaak hebben jongeren met DCD instructies niet gehoord omdat ze nog bezig waren met de vorige taak. Soms wordt het een gewoonte bij de burens te kijken en luisteren ze zelfs systematisch niet meer naar instructies.
- Jongeren met DCD moeten zich meer concentreren om een activiteit uit te voeren en kunnen daarom niet tegelijkertijd handelen en luisteren.

Zoals al eerder gezegd, gelden niet alle genoemde kenmerken voor elke jongere met DCD.

Benadering en adviezen voor DCD jongeren op het VO en MBO:

Er bestaat geen pasklare benaderingswijze voor jongeren met DCD. Maatregelen die bij de ene jongere zinvol zijn, hebben bij de andere jongere geen effect. Geen enkele DCD jongere is namelijk hetzelfde!

Het is daarom van belang eerst goed en volledig te analyseren wat de jongere wel en niet kan en welke DCD-kenmerken op hem/haar van toepassing zijn. Daarna kan een lijst met maatregelen op maat opgesteld worden voor de individuele jongere. Zoeken naar wat goed werkt en zo een soort gebruiksaanwijzing maken voor wat de jongere nodig heeft op school of opleiding.

Hieronder volgt een aantal tips, maatregelen en ideeën die gebruikt kunnen worden om een lijst op maat voor een jongere met DCD op te stellen.

We onderscheiden 4 verschillende soorten maatregelen.

1. Stimulerende maatregelen: De jongere stimuleren door begrip te tonen voor het probleem en het probleem te erkennen.
2. Compenserende maatregelen: Maatregelen of middelen aanreiken die hulp bieden bij de tekortkoming of beperking van de jongere.
3. Relativerende maatregelen: Het minder belangrijk vinden van bepaalde vaardigheden die de jongere uitvoert.
4. Dispenserende maatregelen: De jongere hoeft bepaalde activiteiten niet uit te voeren.

Het geheel van deze **ST**imulerende, **CO**mpenserende, **RE**lativerende en **DI**spenserende maatregelen wordt ook wel aangeduid met '**STICORDI**'-maatregelen.

Stimulerende maatregelen:

- Aanvaard dat de jongere met DCD anders is. Er is sprake van beperkingen die niet goed zichtbaar zijn, maar wel een grote impact hebben.
- Beschouw bepaald gedrag als een teken van onmacht en niet van onwil. Het steeds opnieuw geconfronteerd worden met wat je niet kunt, kan frustratie en onmacht oproepen. De ene jongere reageert met naar binnen gekeerd gedrag en wordt afwachtend en (faal)angstig. De andere jongere kan juist naar buiten gericht gedrag vertonen en snel boos worden of uitdagend gedrag vertonen.
- Realiseer je aan DCD gerelateerd gedrag kan lijken op motivatie problemen.
- Benadruk wat de jongere allemaal kan, help hem/haar met het benoemen van de dingen die goed gaan (i.p.v. wat fout gaat).
- Benoem wat goed ging. DCD jongeren hebben moeite om op hun eigen handelen te reflecteren.
- Geef concrete feedback op het product in deelstappen en niet op het proces in het algemeen.

- Geef waardering voor het gebruik van het hulpmiddel, dat de jongere helpt om tot een beter product te komen.
- Het DCD jongere maakt vaak fouten. De jongere weet meestal wel dat er iets verkeerd gaat, maar het weet niet hoe hij/zij het beter kan doen. Het is de kunst samen oplossingen te bedenken en de efficiëntste bewegingsstrategie te vinden en dit uit te proberen in verschillende situaties.
- Vragen stellen over de taakuitvoering kan het motorisch leren helpen. Wat gaat er nu precies mis en wat kunnen we doen om dat te voorkomen?
- Luister naar de jongere als het zelf aangeeft hoe hij het beste kan werken.

Compenserende maatregelen:

De compensatie kan voor verschillende tekortkomingen nodig zijn. De beperkingen kunnen liggen op het motorische, cognitieve en/of sensorische vlak:

Compenserende maatregelen voor beperkingen op het motorische vlak:

- Gesteund bewegen gaat beter dan vrij bewegen. Steun nemen op de onderarmen geeft betere controle en sturing van de armbeweging. Steunen met de romp tegen de tafel maakt het gecoördineerd bewegen van de arm bij schrijf- en tekenactiviteiten gemakkelijker. Wanneer een jongere tegen de tafel "hangt" kan men dit positief duiden. Hij/zij neemt dan immers steun!
- Het sturen van een beweging gaat vaak beter met een zwaar voorwerp dan met een licht voorwerp. Het bewegen van een zwaar voorwerp vraagt een grotere krachtsinspanning, waardoor de beweging beter voelbaar en beter te doseren is. Zwaarder materiaal kan helpen b.v. een verzwaard liniaal of een zwaardere pen.
- Bij snel bewegen is de kracht en coördinatie beter te doseren dan bij langzaam bewegen. Veel jongeren met DCD passen deze strategie toe. Soms past een hoger bewegingstempo echter niet bij de taak. Bouw dan meer stopmomenten in en probeer de beweging niet te vertragen. Bij studenten met DCD met automatiseringsproblemen zie je juist een trager werktempo, omdat zij steeds moeten nadenken bij wat ze doen.
- Kleine bewegingen uitvoeren gaat beter dan grote bewegingsuitslagen maken, omdat kleine bewegingen makkelijker met steun zijn uit te voeren. Kleine schrijfbewegingen zijn makkelijker omdat dit meer vanwege het steun nemen beter te coördineren is. Wanneer het schrijftempo en/of de leesbaarheid van het schrijffresultaat problemen geeft, kan de jongere aantekeningen van medeleerlingen kopiëren, zodat hij/zij zelf geen schriftelijke aantekeningen hoeft te maken. Ook kan gebruik worden gemaakt van een laptop of tekstverwerker.
- Bij het gebruik van een laptop moeten zaken geregeld worden zoals, het printen, opladen, aanleveren van een digitaal proefwerk en regeling m.b.t. het examen (bijlage 1).
- Er zijn materialen die met een geringe aanpassingen beter te hanteren zijn voor een jongere met DCD bijvoorbeeld: een liniaal met een handvat boven op de lat maakt het gemakkelijker de liniaal vast te houden en te fixeren, zodat de lat niet wegschuift; een geo-driehoek met een knop, of voorzien van glasbuffers, een passer met een stelschroef zodat de poten vast blijven zitten e.d.
- Een stoel waarbij de voeten goed op de grond kunnen steunen en voldoende werkruimte op het tafelblad zijn nodig om goed te kunnen werken. Voor studenten met DCD is dit belangrijk!
- Het meenemen van veel schoolboeken kan fysiek belastend zijn voor de student. Het is mogelijk om een tweede boekenpakket te gebruiken. Dit kan door school worden geregeld. Het is ook mogelijk om een aanvraag via het UWV te doen (aanvraag schoolvoorziening voor scholieren alleen onder niveau 4 MBO, besluit juli 2012)
- Het is fijn als een student met DCD een kluisje kan gebruiken. Zorg dan dat dit kluisje makkelijk te bereiken is, buiten de drukke doorgang gelegen is en op ooghoogte van de student is.

- Er zijn wettelijke mogelijkheden om het examen aan te passen. Kijk wat de jongere met DCD nodig heeft en vraag de aanpassingen tijdig aan bij de examencommissie (bijlage 3).

Compenserende maatregelen voor beperkingen op het van taakaanpak:

- Wijs de student erop dat hij/zij eerst naar nieuwe instructies moeten luisteren en pas daarna een vorige taak moet afwerken. De student moet dus één taak tegelijkertijd uitvoeren. Wanneer ze nog bezig zijn met een taak, horen jongeren met DCD de instructies vaak niet. Ze moeten zich meer concentreren op het uitvoeren van een activiteit en kunnen daarom niet gelijktijdig handelen en luisteren. Herhaling van instructie is vaak nodig. Controleer of de instructie begrepen is, en vraag dit ook na tijdens het maken van de opdracht.
- Studenten met DCD hebben vaak problemen met het tempo. Geef de student daarom meer tijd voor het uitvoeren van een taak. Dit kan aangegeven worden een "taakkaart" (zoals voor dyslexie). Geef studenten met DCD meer tijd voor het maken van proefwerken.
- Bespreek met de student of hij/zij een goede 'buur' wil, zodat hij/zij bij hem/haar terecht kan wanneer instructies niet gehoord of begrepen zijn.
- Studenten met DCD hebben vaak moeite met het logisch en overzichtelijk ordenen van hun werkplek. Geef de student daarom wat meer werkruimte, zoals extra ruimte op een vensterbank om spullen overzichtelijk te kunnen ordenen.
- Deel taken op in stappen. Geef de student houvast door deze stappen in de goede volgorde weer te geven. Let hier vooral op bij praktische vakken zoals o.a. techniek, beeldende vorming, verzorging.
- Het kaften van boeken in verschillende kleurtjes per vak, kan de student met DCD helpen om snel het gepaste boek te vinden.
- Geef goed uitleg bij het gebruik van een studiewijzer en controleer ook of deze goed gebruikt wordt.
- Geef extra aandacht aan agendabeheer.

Relativerende maatregelen:

- Leg de lat soms wat minder hoog voor de student met DCD, vooral bij vakken waar de motorische vaardigheden een rol spelen (techniek, gym, tekenen, verzorging etc.).
- Betrach ook enige souplesse als het gaat om planning en organisatie.
- Benadruk bij beeldende vorming en techniek de creativiteit en de artistieke kwaliteiten van de student en wees minder kritisch op de technische aspecten. Maak helder wat je beoordeelt. Ook aan een student met DCD moeten eisen gesteld worden

Dispenserende maatregelen:

- Probeer het schrijfwerk te beperken. Geef kortere schrijftaken aan de student met DCD of zoek andere werkvormen, zoals onderstrepen, alleen bepaalde woorden schrijven of woorden invullen.
- Laat zoveel mogelijk typen voor een betere leesbaarheid en een hoger tempo.

Concrete mogelijke verschijningsvormen van DCD in VO en MBO en de aanpak hiervan:

(Niet alle DCD-ers hebben onderstaande problemen!!! Zorg altijd voor een veilige situatie!!!!)

Probleem	Benadering
In relatie tot de motoriek:	
Onder- of overschatten hun eigen motorische prestaties. Verbergt problemen, ontwikkelt een mechanisme wat wordt versterkt door de pubertijd: compensatiegedrag, onverschilligheid, geeft de schuld aan anderen.	Realiseer dat er meer achter zit, wees bewust dat deze leerling anders is. Stel de eisen bij aan wat mogelijk is.
Slechte kwaliteit van bewegen. Problemen met krachtdosering en evenwicht	Aanvaard dat de jongere anders is. Er zijn beperkingen die niet goed zichtbaar zijn, maar wel een grote impact hebben. Er is sprake van onmacht en niet van onwil. Benadruk wat de jongere kan, help hem/haar met het benoemen van wat allemaal goed ging. Maak gebruik van hulpmiddelen zoals een laptop. Zorg voor duidelijke afspraken: opbergen, printen enz. Vraag examenaanpassingen aan. Stimuleer het gebruik van hulpmiddelen.
Aangeleerde motorische activiteiten worden in een vergelijkbare taak of andere omgeving niet vanzelfsprekend toegepast.	Bedenk samen met de jongere oplossingen en probeer dit uit in verschillende situaties. Geschikt materiaal is van belang. Help de leerling op gang.
Twee handelingen tegelijk uitvoeren.	Zorg dat de student eerst naar de instructie luistert en dan pas aan zijn taak begint.
Moeite met oog-handcoördinatie.	Het opruimen van kleine spullen, blaadjes in de multomap doen of snel iets opschrijven vraagt meer tijd. Wees hier alert op.

Probleem	Benadering
In relatie tot het plannen en organiseren:	
Leer-en automatiseringsproblemen. Eigenlijk horen deze niet bij de DCD diagnose, maar komen wel heel vaak als nevenproblematiek voor.	Maak vaste stappenplannen en geef veel herhaling. Geef meer tijd. Proefwerken en SO's moeten tijdig opgegeven worden.
Er is meer energie nodig om de taken uit te voeren.	De leerling kan wel even optimaal presteren, maar houdt dit niet vol, omdat veel gebieden tegelijk aandacht vragen. Toon begrip!
30-50% van de jongeren met DCD heeft problemen met aandacht en concentratie. Het inprenten en ordenen is zwak. Kort werkgeheugen.	Realiseer dat er meer achter zit, wees bewust dat deze leerling anders is. Stel de eisen bij.
Organiseren van handelingen, werk en werkplek. Tijdens de les wordt er veel "gerommeld" met materiaal.	Geef de leerling een vaste plaats in de klas in een goede positie. Zorg dat alleen dat wat nodig is op tafel ligt.
Maken van een stappenplan, auditieve informatie lijkt niet voldoende.	Geef meer visuele informatie, zodat de leerling terug kan vinden wat er gezegd is. Zet het huiswerk op het bord en geef het niet op het laatste moment op.
Ordenen en structureren.	Geef de student een ruime werkplek, zodat de spullen overzichtelijk weggelegd kunnen worden. Leer de leerling om taken in stappen op te delen. Dagelijkse agendacontrole bij een vast persoon.

Probleem	Benadering
Traag werktempo.	Bij moeilijke lesstof wordt het tempo lager. Extra druk zorgt voor een korte opleving maar dit kan niet volgehouden worden. Er is té veel energie nodig. Dit kan stress opleveren en vermoeidheidsklachten die niet verminderen door extra nachtrust.
In relatie tot het sociaal-emotioneel welbevinden:	
De jongere voelt zich dom omdat hij iets niet georganiseerd krijgt.	Laat de leerling niet aan zijn lot over. Bespreek wat er moet gebeuren en geef positieve feedback.
De jongere kan zich angstig en depressief gaan voelen. Ze ervaren namelijk veel frustraties.	Mentor en ouders hebben de taak om dit tijdig te signaleren. Benadruk wat wel lukt en geef regelmatig feedback.
De jongere heeft omgangsproblemen vanwege zijn traagheid en zijn moeite om zaken goed te plannen en organiseren.	Bevorder vriendschappen in de groep. Zorg dat de leerling aansluiting vindt. Geef uitleg aan de medeleerlingen. Zorg voor een "buddy".

Concrete mogelijke verschijningsvormen van DCD bij vakken en hun aanpak hiervan:

(Niet alle DCD-ers hebben onderstaande problemen!!! Zorg altijd voor een veilige situatie!!!)

Probleem	Benadering
In relatie met de motoriek:	
<p>Gym: Beweegt houterig, geen vloeiende bewegingen. Moeite met timing en krachtdosering. Problemen met evenwicht. Zwakke balvaardigheid</p>	<p>Er is sprake van onmacht en geen onwil. Benadruk wat wel lukt. Biedt tussenstappen aan en stel de doelstellingen bij. DCD gaat niet over! Beloon de inzet van de leerling. Zorg voor acceptatie binnen de groep. Verwijs zondig naar een kinderfysiotherapeut.</p>
<p>Techniek, Beeldende vorming/ Kunst en Cultuur, Verzorging: Moeite met hanteren van gereedschap. Oogt onhandig. Slechte handsamenwerking. Werk ziet er onverzorgd uit.</p>	<p>Geef extra instructie bij de vaardigheid die geoefend wordt. Deel de activiteit op in deelvaardigheden. Zorg voor een aangepaste, eenvoudige opdracht. Stel een haalbaar doel! Beoordeel de inzet en het gestelde doel. Inkleuren: zorg voor goed materiaal, bijvoorbeeld stabilo stiften met een stevige punt</p>
<p>Wiskunde en Economie: Hanteren van passer en geo-driehoek lukt niet. Handschrift niet leesbaar. Moeite met het tekenen van balansen, tabellen en grafieken.</p>	<p>Zorg dat de aantekeningen die gegeven worden ook in een leesbare versie bij de leerling komen. Geef meer tijd voor het verwerken van een opdracht. Wees coulant bij het beoordelen. Grotere ruitjes kunnen geprobeerd worden. De Geo-driehoek is aan te passen (grip of antislip dopjes), zodat ze beter gehanteerd kunnen worden, of gebruik sjablonen. Geef de leerling tekenhulp. Dit kan ook geregeld worden voor het examen (bijlage 3) Stimuleer het gebruik van het werkboek en de (digitale) diagnostische toets.</p>
<p>Natuur-scheikunde, biologie: Er gebeuren veel ongelukjes. Er wordt makkelijk iets omgestoten.</p>	<p>Laat de leerling samenwerken en overleg welke taak goed uitgevoerd kan worden. Gebruik indien mogelijk hulpmiddelen, zoals anti-slipmateriaal.</p>
<p>Talen: Moeite met de articulatie. Dit komt een enkele keer voor bij DCD-ers, waardoor de uitspraak onduidelijk is.</p>	<p>Zorg voor rust. Laat de leerling langzaam spreken en geeft hem/haar geen lange beurt.</p>
In relatie met plannen en organiseren:	
<p>Techniek Beeldende vorming/Kunst en Cultuur, Verzorging: Kan geen stappenplan maken en weet niet waar er begonnen moet worden.</p>	<p>Bespreek de opdracht individueel door. Maak deelstappen en controleer deze. Benoem wat goed gaat. Laat ev.</p>

Kan het materiaal niet ordenen, is chaotisch. Onvoldoende zelfcontrole.	samenwerken.
In relatie met het leren:	
Talen: Moeite met spelling. Moeite met automatiseren.	Maak gebruik van een tekstverwerkingsprogramma. Gebruik spellingscontrole. Zorg dat fouten goed gecorrigeerd kunnen worden. Geef meer tijd. Laat zo min mogelijk overschrijven. Duidelijke aantekeningen kunnen gekopieerd worden en zijn hierdoor beter te verwerken
Wiskunde(Exacte vakken): Moeite met automatiseren. Meer moeite met ruimtelijk inzicht. Meerdere oplossingsmethodes naast elkaar werken verwarrend.	Houd rekening met het tempo van de leerling! Geef meer tijd Accepteer een oplossingsmethode.
Aardrijkskunde, geschiedenis: Zwak ruimtelijk inzicht, kan geen schematische kaart lezen. Hierdoor is er een zwakke topografische kennis	Zoek aanpassingen. Geef meer tijd en extra begeleiding.